

O‘SMIRLARDA AGRESSIYANING NAMOYON BO‘LISHI

Aminbayeva Bayansulu Maxsetbay qizi

UrDU Psixologiya mutaxassisligi magistranti

aminbayeva.bayan@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘smirlarda agresiyaning namoyon bo‘lishi o‘rganilgan. Xususan, o‘smirlik davrining xususiyatlari va ularda agressiya darajasining oshishiga qanday omillar ta‘sir qilishi, turli adabiyotlardagi o‘smirlik davridagi inqirozlar xususida to‘xtalib o‘tilgan. Agressiya darajasini aniqlash maqsadida tadqiqot olib borilib natijalar qayd etilgan.

Kalit so‘zlar: O‘smir, agressiya, inqiroz, negativizm, verbal agressiya, himoya reaksiyasi, avtonomiya.

ABSTRACT

This article examines the manifestation of aggression in teenagers. In particular, the characteristics of adolescence and what factors affect the increase in the level of aggression in them, as well as crises in adolescence in various literatures, are discussed. In order to determine the level of aggression, a study was conducted and the results were recorded.

Keywords: Adolescent, aggression, crisis, negativism, verbal aggression, defensive reaction, autonomy.

KIRISH

Bugungi kunda biz ko‘chada, oilada, ta‘lim dargohlarida, ommaviy-axborot vositalarida tajovuzkor harakatlarni ko‘rishimiz mumkin. Ayniqsa o‘smirlar o‘rtasida aggressiv xatti-harakatlarning ko‘payishi qayd etilgan. O‘smirlik 10-11 yoshlardan 14-15 yoshlargacha bo‘lgan davrni tashkil etadi. O‘smirlik- bolalikdan kattalikka o‘tish davri bo‘lib, fiziologik va psixologik jihatdan o‘ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. O‘smirlarda tajovuzkorlik asosan, kattalarning jamiyatdagi mavqeidan noroziligi tufayli, noto‘g‘ri tushunishga qarshi norozilik shakli sifatida shakllanadi, bu tegishli xatti-harakatlarda namoyon bo‘ladi. Agar aggressiv xatti-harakatlar hech qanday sababsiz paydo bo‘lsa, bu odamning tanadagi gormonal muvozanatdan aziyat chekayotganini aytish mumkin. Agar bu kasallik yoki tanadi buzilishlardan kelib chiqmasa, bu uyda, maktabda, tengdoshlar orasida o‘zini namoyon qilish istagiga qarshi norozilik shakli bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari tajovuzning sabablari ota-

onalar va bolalar o'rtasidagi oilaviy nizolar, ommaviy axborot vositalari, filmlar, oila darajasi bo'lishi mumkin. Qanday bo'lmasin, vaziyatning o'z yo'nalishi bo'yicha ketishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

D.I.Feldshtey tadqiqotlariga ko'ra rivojlanishning erta o'smirlik davrining birinchi bosqichida (10-11 yosh) bola o'ziga nisbatan juda tanqidiy munosabat bilan ajralib turadi. Taxminan 34% o'g'il bolalar va 26% qizlar o'zlariga salbiy xususiyatlar va xatti-harakatlar shakllari, jumladan qo'pollik, shafqatsizlik va tajovuzkorlik ustunligini ta'kidlab, o'zlariga mutlaqo salbiy xususiyatlarni beradilar. Shu bilan birga, bu yoshdagi bolalarda jismoniy tajovuzkorlik ustunlik qiladi va bilvosita tajovuzkorlik eng kam ifodalanadi. Og'zaki tajovuz va negativizm rivojlanishning bir bosqichida [1].

O'ziga nisbatan situatsion salbiy munosabat o'smirlikning ikkinchi bosqichida (12-13 yosh) saqlanib qoladi, bu ko'p jihatdan boshqalarning, ham kattalar, ham tengdoshlarning baholashi bilan belgilanadi. Bu yoshda negativizm eng yaqqol namoyon bo'ladi, jismoniy va og'zaki tajovuzning kuchayishi kuzatiladi, bilvosita tajovuzkorlik esa, yosh o'smirlik bilan solishtirganda siljishini bersa ham, hali ham kamroq aniqlanadi.

O'smirlikning uchinchi bosqichida (14-15 yosh) o'smir o'zining shaxsiy xususiyatlari va xulq-atvor shakllarini mos yozuvlar guruhlarida qabul qilingan muayyan me'yorlar bilan taqqoslaydi. Shu bilan birga, og'zaki tajovuzkorlik birinchi o'ringa chiqadi, bu 12-13 yoshga qaraganda 20% va 10-11 yoshda deyarli 30% ga yuqori. Jismoniy va bilvosita tajovuzkorlik sezilarli darajada oshadi, shuningdek, negativizm darajasi.

A. N. Leontiev tomonidan taklif qilingan tasnifga ko'ra, gipotetik jihatdan aniq nutq vaziyatlarida og'zaki tajovuzning namoyon bo'lishining asosiy sabablari bolalarning quyidagi ehtiyojlari bilan bog'liq bo'lgan motivlar bo'ladi, deb taxmin qilish mumkin:

- o'z-o'zini anglash zarurati: boshqa birovning shaxsiy maydoniga kengayish; boshqa shaxsning manfaatlarini buzish, aloqa holatining boshqa ishtirokchilariga zarar etkazish va boshqalar orqali maqsadlarga erishish istagi;

- o'z-o'zini tasdiqlash zarurati: kattalar tomonidan erkinlikni haddan tashqari himoya qilish va cheklashdan norozilik; avtonomiya, mustaqillik zarurati; bolalar jamoasida nufuzli mavqega erishish istagi va boshqalar;

- o'zini himoya qilish zarurati: nutq vaziyatining boshqa ishtirokchilaridan o'zini og'zaki tajovuzdan himoya qilish istagi - masxara, kamsitish va h.k [4].

I.Yu.Kulagina o'smirlardagi agressiv xulq-atvorning namoyon bo'lishini o'smirlar guruhi sharoitida o'smir boshidan kechirgan ijtimoiy moslashuvdagi

qiyinchiliklar bilan bog'laydi, ya'ni bunday o'smirlar tengdoshlari bilan qanday munosabatda bo'lishni va o'zini nazorat qilishni bilmaydi [2].

I.Lalayans, aksincha, o'smirning agressiyasini ko'rishini ularning oiladagi xatti-harakatlari bilan bog'liqligini takidlaydi [3].

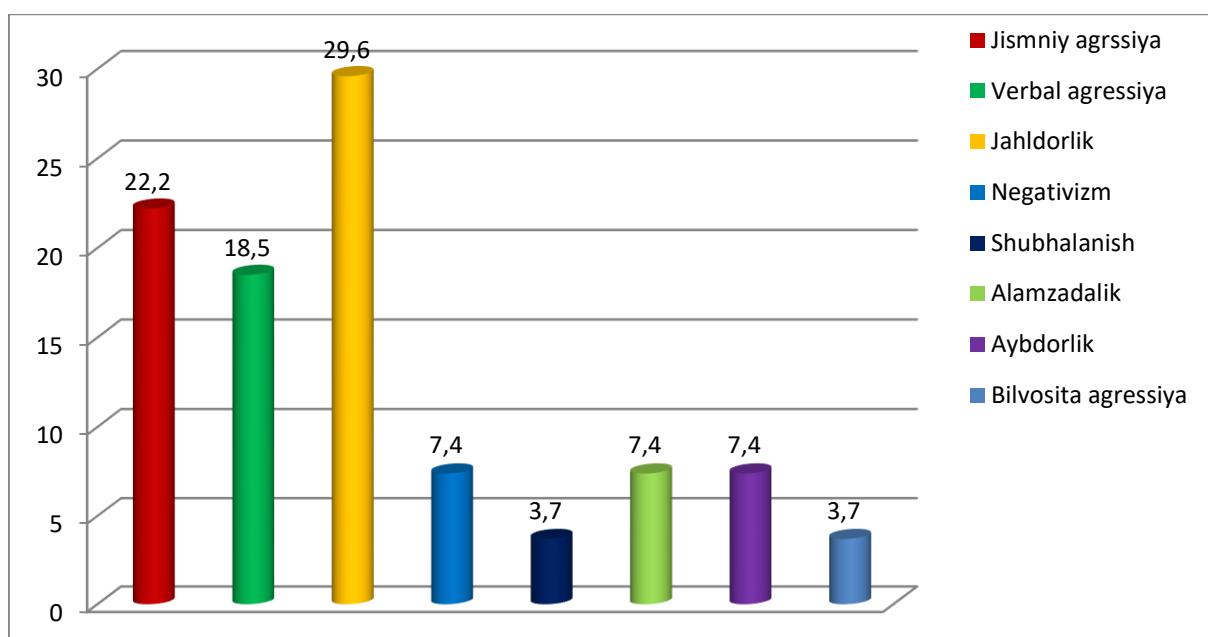
Agressiyani aniqlash uchun ko'plab metodlar mavjud. Bular "Assinger so'rovnomasi", "Bass-Darki so'rovnomasi", "Hand" va "Mavjud bo'lmagan hayvon" kabi proektiv metodlar. **Assinger testi** - bu munosabatlardagi odamning agressivligini baholashga qaratilgan so'rovnoma. A.Assinger tomonidan ishlab chiqilgan test insonning shaxslararo munosabatlarida etarlicha to'g'ri yoki yo'qligini, ular bilan muloqot qilish unga osonmi yoki yo'qligini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, ushbu test tufayli odamlarning muloqotida agressivlik darajasini aniqlash mumkin. Ushbu ma'lumotlar allaqachon odamning nizolarga qanchalik moyilligini tushunishga yordam beradi. Test yigirmata savoldan iborat bo'lib, ularning har biri uchta mumkin bo'lgan javobni o'z ichiga oladi. Shaxsdan uchta javobdan bittasini tanlash so'raladi. Javoblar ma'lum bir tartibda keladi. Olingan natijalar shaxsning nizolarga moyilligini tushunish va mumkin bo'lgan vaziyatlarda uning xatti-harakatlarini taxmin qilish imkonini beradi.

"Hand" proektiv metodikasi. Test E.Vagner tomonidan 1962 yilda ishlab chiqilgan bo'lib, ochiq agressiv (tajovuzkor) xulqni prognozlash uchun mo'ljallangan. Proektiv qo'l testi qo'lning turli holatdagi to'qqizta tasviridan iborat, o'ninchi kartochka bo'sh. Sinaluvchi o'ninchi kartochkada tasvirlangan qo'l nima qilayotganini aytishi lozim.

Bass-Darki so'rovnomasi. "Bassa - Darki" so'rovnomasi A. Bass va A. Darki tomonidan 1957 yilda ishlab chiqilgan. Bu "Agressivlikni o'rganish" so'rovnomasi. Mazkur metodika 75ta mulohazadan iborat bo'lib, respondentlarning javoblari maxsus kalit yordamida ishlab chiqiladi va kalitga, asosan, sakkizta ko'rsatkich bo'yicha ma'lumotlar olinadi.

NATIJALAR

O'smirlarda agressivlik darajasini aniqlash maqsadida 13-14 yoshli, 27 nafar respondentdan "Bass-Darki so'rovnomasi olindi. Bass-Darki so'rovnomasi natjalariga ko'ra biz agressiyaning quyidagi shakllarini aniqladik (1-diagramma).

1-diagramma

Natijalarga ko‘ra jismoniy agressiya 22,2% (6 kishida), verbal agressiya 18,5% (5 kishida), jahldorlik 29,6% (8 kishida), negativizm 7,4% (2 kishida), shubhalanuvchanlik 3,7% (1 kishida), alamzadalikning 7,4% (2 kishi), aybdorlik 7,4% (2 kishida), bilvosita agressiya sub’ektlarning 3,7% (1 kishida) kuzatilgan. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, respondentlar orasida jismoniy agressiya, verbal agressiya va jahldorlik yuqori darajada. Ushbu ma’lumotlar shuni ko‘rsatadik, bu o‘smirlar salbiy his-tuyg‘ularga sezgir bo‘lib, ko‘pincha baqiriq, jahldorlik orqali salbiy his-tuyg‘ularini ifodalaydilar va o‘z agressiyasini namoyon qiladilar.

MUHOKAMA

Shunday qilib, olib borilgan tadqiqot ko‘rsatadiki, ko‘pchilik hollarda bolalarning agressiv harakatlari instrumental va reaktiv xarakterga ega. O‘smirlik yoshidagi bolalarda agressiv xulqning ochiq xarakteri qiyin vaziyatlarda psixologik himoya reaksiyasi sifatida yuzaga keladi. Deyarli hamma agressiv bolalarda nomaqbul rivojlanish vaziyati tengdoshlari bilan o‘zaro munosabatning buzilganligi, boshqa bolalarga e’tiborsizlik, boshqani ko‘rish va tushunishga qodir emaslik o‘rin tutadi.

O‘smirlarning oshirilgan agressivligi nafaqat pedagoglar va psixologlar, balki umuman jamiyat uchun ham eng dolzarb va keskin muammolardan biri sanaladi. O‘smirlar jinoyatchiligi va agressiv xulq-atvor shakliga moyil bolalarning mavjudligi bu xavfli hodisalarni keltirib chiqaradigan sharoitlarni aniqlash vazifasini birinchi rejaga olib chiqadi. Ayniqsa o‘smir yoshida bo‘lgan, o‘zining tiklanish bosqichida bo‘lgan va o‘z vaqtida korreksiyalash chora-tadbirlarini qo‘llash mumkin bo‘lgan davrda juda muhimdir.

XULOSA

Bolalar agressivligi ma'lum o'ziga xosliklarga ega bo'lib, ular bola psixikasi va uning rivojlanish xususiyatlari bilan bog'liq. Agressivlikning u yoki bu darajada namoyon bo'lishini o'smirlarning deyarli hammasida kuzatish mumkin. Bu xulqning yetarlicha ixtiyoriy bo'lmagani va ma'naviy (axloqiy) normalarning shakllanmaganligi sanaladi. Amalga oshirilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, deyarli barcha agressiv bolalarda rivojlanishning nomaqbul vaziyati: tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarning buzilishi kuzatiladi. Agressiv bolalar bilan amalga oshirilishi tavsiya qilingan korreksion ishlar ularning xulqida agressiv ko'rinishlar darajasini kamaytirishga, shuningdek ularning ko'pchiligida konfliktli vaziyatlardan konstruktiv chiqish malakalarini shakllantirish imkonini berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Бандура А, Вальтерс Р Подростковая агрессия (изучение влияния воспитания и семейных отношений). – М., 2000.
2. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. — М.: ТЦ «Сфера», 2002. — 464 с.
3. Лалаянц И. Укрощение агрессии — возможно: Советы родителям / И. Лалаянц // Семья и школа. — 2008. — № 9. — С. 18–19.
4. Леонтьев А. Н. Основы теории речевой деятельности. — М., 1974. — 245 с